

Dat wat leeft in de mens, dat wat borrelt in een hoofd, dat wat knaagt in een hart, dat wat vreet aan een ziel, dat wat niet direct zichtbaar is aan een gelaat maar misschien wel voelbaar als je er langer naar kijkt. Toos Nijssen is mateloos gefascineerd door de menselijke geest en aard in al zijn veelzijdigheid.

Voor een beeldend kunstenaar blijkt dat echter geen gemakkelijk motief. Integendeel. Het innerlijk is niet voor niets aan het oog onttrokken, de geest kent geen materie laat staan een beeld. En ook het uiterlijk is een dubieuze bron. Ken je iemand als je zijn gezicht kent? Weet je wat hij of zij denkt als je hem of haar diep in de ogen kijkt? Nee, dat weet je niet. En nee, misschien weet je wel hoe iemand eruit ziet als je hem een paar keer gezien hebt, maar je weet niet wat hem beweegt of wat hij voelt door alleen te kijken. Of toch?

Als een beeldend antropoloog onderzoekt Toos Nijssen sinds zeven jaar de innerlijke persoonlijkheid. Met minutieuze nauwgezetheid en allesomvattende inzet duikt zij onder in de dagelijkse wereld van een havenkwartier, achterstandswijk, stadsdeel of camping op zoek naar gezichten voor haar 'Archief' van het mensdom; een inmiddels vele honderden 'aangezichten' omvattende verzameling video-opnames van de meest uiteenlopende mensen.

Stuk voor stuk wist ze deze mensen te bewegen om voor haar camera plaats te nemen, soms vijf minuten, soms tien minuten en soms zelfs een uur lang. Eenmaal geconfronteerd met niet meer dan Nijssens camera in een comfortabel aangeklede container, kelder, kamer of caravan is alles erop gericht dat mensen -al is het maar een fractie van een seconde- hun ware gezicht tonen; kijkend, denkend, zittend of starend. Teruggeworpen op zichzelf komt altijd wel iets van de geest achter het masker van huid en haar tevoorschijn. Daarbij wordt geen woord gesproken. Maar wie de video-opnames uiteindelijk ziet, geprojecteerd in een straat op een raam, heeft toch het idee kennis met iemand te maken. Is het de persoon die in dat huis woont of in die caravan? Doet dat ertoe? Nee, dat doet er eigenlijk niet toe. Nijssens Archief bevat tenslotte geen documentaires maar portretten in de meest klassieke, picturale zin van het woord.

Is Nijssens videowerk, passend bij de aard van het medium, nog nadrukkelijk herkenbaar, toegankelijk en sociaal verankerd, haar schilderijen zijn veel introverter van aard. Toch speelt ook daarin het menselijke de hoofdrol. In dit geval is het echter niet de wereld om haar heen, als wel haar eigen binnenwereld die een weg naar de oppervlakte zoekt.

Ook hier komen geen woorden aan te pas; de kijker moet kijken, indringend beschouwen om kennis te maken met de ziel van het werk dat hij voor zich ziet. Van een bevallige, oogstrelende schoonheid is daarbij geen sprake: de binnenwereld van Toos Nijssen is bepleisterd met mergelzand, bekrast met krijt, beschilderd met matte aardkleuren. Haar koppen zijn vaak niet meer dan contouren; soms met uitstulpende oren, dan weer met een verwrongen mond of gesloten ogen, maar zelden behept met alle drie deze zintuigen tegelijk. Het lijkt echter alsof deze gemutileerde zelfportretten in al hun onvolkomenheid, des te luider tot de verbeelding spreken. Krachtig als een golem werpen zij de kijker terug op de meest elementaire menselijke emoties: angst, verlamming, blinde haat maar ook liefde en rust. En net als een golem zijn deze mysterieuze figuren in wezen identiteitsloos, pas bij het herkennen van de universele menselijke emoties die ze raken komen ze tot leven.

Vormen het videowerk en de schilderijen de beide hoofdstromen in het oeuvre van Nijssen, parallel aan deze beide houdt zij tevens een tekeningenregister bij. Ook hierin is het menselijke van onmiskenbaar belang – de mens vliegt en speelt, wandelt en zit, vaart en weegt. Het ontrafelen en in kaart brengen van het menselijke zou tenslotte niet af zijn zonder ook de menselijke actie te 'beschrijven'. Wat overigens niet betekent dat iedere tekening een figuur bevat. Soms gaat het ook om de in een oogopslag zichtbare verbeelding van elementaire basisprincipes: van het vinden van een ontsnapping uit alle beperkingen die het leven kan bieden; in het vinden van een eigen hoekje in een ongenaakbare wereld.

Om deze acties en basisprincipes te schetsen zet Nijssen de meest eenvoudige middelen in – zwarte inkt op een wit vel, niet meer dan vlakken en lijnen. Het is deze bijna illustratieve kwaliteit die Nijssens tekeningen binnen haar oeuvre tot een wereld op zich maken. Een wereld die echter niet losstaat van de schilderijen en videoportretten, maar daar als een soort maan omheen cirkelt. Iets van de diepste emoties uit haar schilderijen maar ook elementen van de confronterende, streng gekaderde blik in haar videowerk zie je terug in de tekeningen. In die zin functioneren Nijssens tekeningen als een soort heldere, kleine sterrenregens in het zonnestelsel van haar video- en schilderwerk. Bij elkaar opgeteld echter vormen de tekeningen, de video's en de schilderijen een compleet geheel, waarin het grootste en het kleinste, het meest innerlijke en het puur uiterlijke bijdragen aan het geheel: de mens. Daarbij speelt de kijker een minstens zo wezenlijke rol als de kunstenaar omdat het altijd draait om het precaire evenwicht tussen de menselijke verbeelding en de verbeelding van het menselijke voor ieder die het durft aanschouwen.

Angelique Spaninks